

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА УКРАЇНИ: ІНТЕРЕСИ І ПРІОРИТЕТИ

Наукові праці МАУП, 2006, вип. 1(13), с. 84–88

Зовнішня політика будь-якої держави формується на основі багатьох факторів. Це і географічне розташування, й історично зумовлені зв'язки, менталітет, релігійні і навіть ідеологічні особливості життя народу. Міжнародні контакти українського народу мають глибокі традиції, які сягають у глибину століть. Навіть за часів Радянського Союзу, коли наша держава була позбавлена можливості проводити власну зовнішню політику, в Україні існувала плеяда дипломатів із світовим ім'ям.

Справжньою датою народження зовнішньої політики України треба вважати 16 липня 1990 р., коли Верховна Рада прийняла Декларацію про державний суверенітет. Відтоді зовнішня політика нашої держави розвивалася логічно, послідовно і поступально. Іншими словами, завдання розв'язувалися складніші і масштабніші. Саме цей принцип “від меншого до більшого”, або “рух по висхідній”, став визначальною ознакою української дипломатії впродовж усіх років її Новітньої історії.

Однак за всієї різноманітності зовнішньополітичних завдань, які стояли перед Україною в цей період, незмінними залишалися підвалини зовнішньої політики, закладені у Декларації про державний суверенітет. У цьому історичному документі нашу державу було проголошено суб'єктом міжнародного права і рівноправним учасником міжнародного спілкування, вперше заявлено про безпосередню участь України в загальноєвропейському процесі та європейських структурах.

Прийняття декларації було першим надзвичайно важливим кроком до реального міжнародного визнання України. Важливою для всього подальшого розвитку нашої держави стала проголошена у цьому документі теза про те, що Україна має намір стати “постійно нейтральною державою, яка не бере участі у військових блоках і дотримується трьох неядерних принципів”.

Спробуємо докладніше розглянути розвиток зовнішньої політики України, визначивши пере-

дусім пріоритети держави, її геополітичний вибір, який би відповідав сучасним можливостям країни в орієнтуванні на багатовекторність на міжнародній арені.

Аналізуючи дослідження і публікації з проблематики зовнішньополітичного поступу України, наголосимо, що найбільший науковий інтерес автора цієї праці привернула монографія Національного інституту стратегічних досліджень “Європейський нейтралітет і невизначеність України”. Автори монографії Ю. Бараш, О. Їжак, Г. Мечніков комплексно розглядають феномен міжнародних відносин “нейтралітет”, докладно характеризують його складові в теоретичному плані, наводячи шляхи реалізації цього феномена на практиці на прикладі Австрії, Швеції, Фінляндії, Швейцарії. Також при написанні цієї монографії автори використали низку фактологічних викладок та аргументів, наведених у працях українських оглядачів-міжнародників, державних діячів і дипломатів-практиків: Ф. Рудич “Місце і роль України в новому геополітичному просторі”, Ю. Онищенко “На принципах неприєднання”, В. Горбулін “До питання про взаємовідносини Україна – НАТО”, П. Волощук “Нова архітектура європейського “дому”. Перспективи співробітництва України з ЄС у контексті розбудови системи європейської безпеки” та багатьох статтях, опублікованих у газетах “Дзеркало тижня”, “Фінансова Україна”, “Голос України”, “Урядовий кур'єр”, у журналах “Політика і час”, “Національна безпека і оборо-

на”, “Стратегічна панорама” тощо. У цих працях також докладно аналізується сучасне становище України, пропонуються рекомендації щодо подальшого поступу нашої країни.

Розвиток подій підтвердив правильність і реалістичність положень, записаних у декларації. Реалізуючи положення цього документа, 24 серпня 1991 р. Верховна Рада ухвалила Акт проголошення незалежності України. Отже, саме згадані принципи нинішньої політики були визнані основоположними для новонародженої незалежної держави.

У цей період зовнішньою політикою України керувала Верховна Рада України. І в цьому був певний сенс. Адже на той час парламент був фактично єдиним органом державної влади, який виступав і діяв від імені всього народу.

Потрібно визнати, що зовнішньополітичні можливості України на цьому етапі були доволі обмеженими, оскільки де-юре наша держава залишалася союзною республікою у складі СРСР. І все ж навіть у цих складних умовах вдалося закласти фундамент майбутніх відносин з деякими принципово важливими для нашої держави країнами.

Перебуваючи в центрі Європи, поруч із державами, що активно перетворюють свої економіки, Україна помітно відстала й не встигає за процесами, які відбуваються в сусідніх державах. Беручи до уваги ресурси й географічне положення України, а також конкретні умови, які створює світова економіка кожній державі, Україна повинна знайти свій шлях переходу до ринкової економіки й прискорення структурних перетворень з метою посилення своєї ролі у світовій економіці. Існує велика кількість точок зору щодо вступу України у ВТО та інші світові господарські організації. Логіка розвитку України наприкінці 90-х років і перспективи її на найближчі десятиліття XXI ст. засвідчують, що їй необхідно сформувати чіткі відносини із Заходом, де вона межує з Європейським Союзом, і Сходом — з Росією та іншими країнами СНД. Зараз майбутнє України передусім пов'язане з відтворенням державності й оформленням загальнонаціональної ідеї. Молода держава ще має виробити стійку й динамічну модель економіки. Її політична система винятково тісно пов'язана зі специфікою країни, що впливає з її географічного розташування в межах Центральної, Східної й Південно-Східної Європи. Європейський вибір України не означає її однозначного тяжіння до Європи, а припускає створення системи взаємин України у просторі Росія — Єв-

ропа — Північна Америка — Чорномор'я — СНД. Саме ця система у глобальному контексті визначає низку стратегій і перспектив шляхів розвитку України у XXI ст.

В основу розвитку економічних зв'язків у рамках “Південь — Північ” може бути покладене зручне географічне розташування України між технологічно розвинутою Північчю й Півднем, що швидко розвивається, між Європою та прилеглими до нього Близьким Сходом і південноафриканськими країнами. У розвитку й підтримці цих зв'язків зацікавлені як північні країни Європи, а також країни зони Чорноморського економічного співробітництва, так і практично весь регіон Середземномор'я. Чорноморсько-Балтійський стратегічний вектор здобуває ще більшу актуальність у рамках пріоритетів, визначених Європейським Союзом у ході розгляду перспектив розвитку транспортної інфраструктури в напрямку “Південь — Північ” — транспортних коридорів, трубопроводів та інших інвестиційних проектів. Унікальність географічного розташування України дає їй можливість виконувати роль однієї з найважливіших ланок на осі “Захід — Схід” або, іншими словами, на шляху “Європа — Тихоокеанський регіон”. Отже, входження України у світову економіку передбачає її розвиток у рамках інтеграційних об'єднань, її незалежний розвиток на нинішньому етапі з відстоюванням національних інтересів.

Унікальність геополітичного становища України полягає в тому, що, з одного боку, вона межує з Росією, з якою її об'єднують спільність долі та багато в чому загальні стратегічні інтереси. З іншого боку, Україна намагається тісно співробітничати із Західною Європою з її традиціями парламентаризму, економічною стабільністю.

Другий етап — етап міжнародного визнання України як незалежної держави — розпочався у перші грудневі дні 1991 р. після всенародного референдуму. Хвиля визнання і встановлення дипломатичних відносин України з іноземними державами була безпрецедентною. Вона засвідчила, що міжнародне співтовариство розглядає незалежну Україну як запоруку стабільності на терені колишнього СРСР і гарантію незворотності демократичних процесів у Східній Європі. Вагому роль у тому, що незалежна Україна досить швидко і переконливо здобула визнання у світі, відіграв обраний нею цивілізований і мирний шлях побудови суверенної держави.

Процес визнання відбувався не лише на двосторонньому рівні. Уже 30 січня 1992 р. Україна

стала членом Конференції з безпеки і співробітництва в Європі (нині — Організація з безпеки і співробітництва в Європі), а 10 березня 1992 р. — приєдналася до Ради Північноатлантичного співробітництва (з травня 1997 р. — Рада євроатлантичного партнерства).

Саме в цей період паралельно з міжнародним визнанням незалежної України визначалися її основні зовнішньополітичні інтереси і пріоритети. Вони формувалися на засадах основоположних документів для нашої держави.

Одним із перших вагомих зовнішньополітичних кроків України стала практична реалізація курсу на без'ядерний статус.

Основний зміст курсу на без'ядерний розвиток полягав у необхідності зміцнення міжнародного становища України, підвищення її авторитету на міжнародній арені, а в ширшому масштабі — у наданні нового імпульсу процесу ядерного роззброєння у світі, сприянні виробленню нових несилових підходів до забезпечення національних інтересів.

Було започатковано безпрецедентний в історії процес перетворення країни, що має ядерну зброю, на без'ядерну державу (Україна успадкувала від СРСР 1600 стратегічних боеголовок, ставши третьою за ядерним потенціалом державою світу).

Рішення України про відмову від ядерної зброї позитивно вплинуло на відносини Києва з провідними державами світу і міжнародними організаціями. А головне, хоч як це не парадоксально звучить, це рішення значно зміцнило безпеку України. Адже у тристоронній заяві, підписаній Україною, США та Росією в січні 1994 р., було не лише визначено механізм виведення ядерної зброї з території нашої держави, а й надано їй надійні гарантії безпеки з боку двох наддержав.

Отже, перше стратегічне завдання зовнішньої політики України було цілком реалізоване. Цей крок (хоча не всі політичні сили оцінили його однозначно) не лише зміцнив довіру до України у світі та продемонстрував, що вона є послідовним, передбачуваним і надійним партнером, а й значно посилив стабільність і безпеку у світі.

Водночас без'ядерний статус висуває до нашої держави особливі вимоги щодо відповідальності у розв'язанні проблем ядерного роззброєння.

Значну увагу Україна приділяла також іншим питанням роззброєння. Важливими подіями (і не тільки для України) стали ратифікація Конвенції про заборону хімічної зброї та приєднання нашої

держави до Режиму контролю за ракетними технологіями.

Практична реалізація курсу Української держави на без'ядерний статус стала безумовно вагомим імпульсом для утвердження української зовнішньої політики як вагомого чинника міжнародних відносин.

Зовнішня політика України спрямовується на виконання таких найголовніших завдань:

- утвердження і розвиток України як незалежної демократичної держави;
- забезпечення стабільності міжнародного становища України;
- збереження територіальної цілісності держави та недоторканості її кордонів;
- приєднання національного господарства до світової економічної системи для його повноцінного економічного розвитку, підвищення добробуту народу;
- захист прав та інтересів громадян України, її юридичних осіб за кордоном, створення умов для підтримання контактів із співвітчизниками за кордоном та вихідцями з України, надання їм допомоги згідно з міжнародним правом;
- поширення у світі образу України як надійного і передбачуваного партнера.

Засади, на яких наша держава реалізує свою зовнішню політику, ґрунтуються на дотриманні загально визнаних норм і принципів міжнародного права, статуту ООН, Гельсінського Заключного акту, Паризької хартії для нової Європи та інших документів НБСЄ.

Україна здійснює відкриту зовнішню політику і прагне до співробітництва з усіма заінтересованими партнерами, уникаючи залежності від окремих держав чи груп держав. Вона розбудовує свої дво- і багатосторонні відносини з іншими державами та міжнародними організаціями, спираючись на принципи добровільності, взаємодопомоги, рівноправності, взаємовигоди, невтручання у внутрішні справи.

Україна не є ворогом жодної держави. Вона беззастережно засуджує війну як зброяння національної політики, додержується принципу незастосування сили та загрози силою і прагне вирішувати будь-які міжнародні спори винятково мирними засобами. Вона не висуває жодних територіальних претензій до своїх сусідів, але так само не визнає жодних територіальних претензій до себе.

Угода про партнерство і співробітництво (УПС) України з ЄС є важливою віхою не лише

в еволюції відносин України та ЄС, а в усій новітній історії України. Адже цим було зроблено вагомий крок на шляху до сприйняття нашої держави як невіддільної від центрально-східноєвропейського регіону, повноправної країни в європейській сім'ї, важливої складової європейської архітектури безпеки. Однак підписання УПС було лише початком складного і довготривалого процесу, впродовж якого Україна мала довести серйозність своїх намірів щодо інтеграції до Євросоюзу в майбутньому.

Усупереч усім труднощам, що виникали на шляху співробітництва України з Євросоюзом, відносини з ЄС загалом розвивалися логічно і поступально.

Досягнення істотного прогресу у співробітництві з ЄС дало можливість Україні наблизитися до вирішення одного з найголовніших питань — розробки спільної стратегії ЄС щодо України. У грудні 1999 р. Рада Європи затвердила Спільну стратегію Європейського Союзу щодо України. Цей програмний документ передбачає підтримку процесу демократичних і економічних перетворень в Україні, створення правових засад її зовнішньої політики, при цьому він стверджує, що Україна у найближчому майбутньому може стати повноправним членом ЄС. Але країни Європейського Союзу і дотепер дипломатично замовчують питання про європейські перспективи України.

Реалізація основоположних зовнішньополітичних інтересів України потребувала активної роботи у напрямку забезпечення її повноправної участі у побудові загальноєвропейської структури безпеки. Саме тому цілком природним є бажання України розвивати тісні відносини з НАТО — однією з основних складових такої структури. Ці відносини також ґрунтувалися на принципах зовнішньої політики, визначених в “Основних напрямках”. Так, у розділі “Забезпечення національної безпеки” передбачено “налагодження військового політичного співробітництва з міжнародними організаціями, зокрема з НАТО та ЗЄС”.

Першим важливим кроком, як уже зазначалося, було приєднання України до Ради Північноатлантичного співробітництва. Однак реально про початок тісного співробітництва України з НАТО можна говорити лише від часу приєднання нашої держави (першою серед країн СНД) до Програми “Партнерство заради миру” (лютий 1994 р.).

Нову сторінку у розвитку відносин між Україною і НАТО відкрито в 1995 р. після візиту Президента України Л. Кучми до штаб-квартири цієї

організації у Брюсселі. 14 вересня 1995 р. було прийнято Спільну заяву України і НАТО, яка проголосила “розширення і поглиблення” відносин між Україною і НАТО. Цим було закладено підвалини для початку в березні 1997 р. офіційних переговорів щодо формалізації відносин особливого партнерства між Україною та альянсом. У липні 1997 р. у Мадриді було підписано Хартію про особливе партнерство між Україною і НАТО. Цим документом визнано роль і значення України в Європі, а головний його наслідок полягає в тому, що нашій державі було надано реальні гарантії її суверенітету, незалежності.

Розвиваючи співробітництво в рамках СНД, Україна виходить з того, що ця структура є механізмом розвитку відносин насамперед в економічній сфері. Така наша позиція знаходить дедалі більшу підтримку та розуміння й серед країн — учасниць Співдружності, у контексті економічного напрямку регіонального співробітництва можна розглядати Україну як реального партнера в реалізації конкретних економічних проектів, зокрема щодо транспортування каспійської нафти до Європи.

Аналіз динаміки розвитку зовнішньої політики України наочно демонструє її послідовний і поступальний характер. Усі зовнішньополітичні кроки Україна здійснювала відповідно до основоположних документів і законодавчих актів, які визначають міжнародну діяльність нашої держави, — Конституції України, Декларації про державний суверенітет, Акта про незалежність України, “Основних напрямів зовнішньої політики”, положень щорічних послань Президента України Верховній Раді, міжнародних договорів і угод тощо.

Водночас зовнішня політика, її пріоритети не є визначеними раз і назавжди. Вони постійно розвиваються, на зміну реалізованим проектам приходять нові, ще масштабніші і важливіші. Тому цілком природно, що й зовнішня політика України у міру виконання тактичних завдань набувала дедалі чіткіше окресленого спрямування, а її цілі трансформувалися у більш прагматичні формулювання.

Унаслідок цього еволюційного процесу зовнішньополітичний курс нашої держави остаточно сформувався на принципі багатовекторності, тобто зосередження дипломатичних зусиль навколо окремих пріоритетних напрямків міжнародного співробітництва. Багатовекторність характерна для зовнішньої політики багатьох держав, проте для України з її геополітичним розташуванням

вона набула особливого значення. Історичні реалії практично виключають орієнтацію України лише на один стратегічний зовнішньополітичний напрямок, відводячи їй роль своєрідного мосту між Заходом і Сходом нашого континенту. Однак багатовекторність не означає рівновекторність. І аж ніяк не означає відсутність основної стратегічної мети.

Таку стратегічну мету визначено — це інтеграція України до Європейського Союзу, стратегічне партнерство з Росією, стратегічне партнерство із США. Усі ці магістральні вектори української зовнішньої політики досить самодостатні і взаємодоповнюють.

Література

1. **Врублевський В., Хорошковський В.** Український шлях. Начерки: геополітичне становище України та її національні інтереси. — К., 1997.

2. **Гаврилишин Б.** Время глобализации: сценарии для Украины и России — Угрозы и шансы // День. — 2001. — 11 апр.

3. **Гиджиев К. С.** Геополитика. — М.: Междунар. отношения, 1997.

4. **Дергачев В. А.** Геополитика. — К., 2000.

5. **Дугин А.** Основы геополитики. Геополитическое будущее России. — М., 1997.

6. **Иванов И.** Россия в меняющемся мире // Независимая газета. — 1999. — 25 июня.

7. **Картунов С.** Имперские амбиции и национальные интересы. Западу следовало бы не мешать России в самоопределении // Независимая газета. — 1997. — 4 сент.

8. **Могилевкин И.** Геополитика в СССР // Независимая газета. — 1999. — 5 марта.

9. **Парахонський Б.** Місце та роль України в сучасному геополітичному просторі // Стратегічна панорама. — 1998. — № 1-2.

10. **Партов Н. А.** Геополитика: Учебник для вузов. — М.: ЮНИТИ, 1999.

11. **Тихонравов Ю. В.** Геополитика: Учеб. пособие. — М., 1998.

12. **Фоменко А.** Контуры новой русской политики // Независимая газета. — 1997. — 8 апр.

13. **Хачагуров В.** Россия и геополитическая стабильность мира // НГ — сценарии. — 1997. — 11 сент.

Foreign policy of anything State is formed on the basis of many factors. These is geographical position and historically sanctify are mentality, religious and even ideological features of people. The international contacts of the Ukrainian people have deep traditions which going in the depth of centuries. Even in times Soviet Union, when our state was deprived possibility to pursue an own foreign policy, there was the union of diplomats with the world name in Ukraine.

Надійшла 17 лютого 2006 р.